

2(075)

U-44

1898

282

2010

2010

2(-075-)

Ա-44

սհ

ԿՐՕՆԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒԱՅ ՈՒՍՈՒՄՆ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ-ԾԽԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՐ

ՊԱՏԿԵՐՈՋԱՐԴ

(Համաձայն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի
հաստատուած ծրագրի)

ԵՐԿՐՈՐԴ ՑՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

ԳԻՒՏ ՔԱՀԱՆԱՅ ԱՂԱՆԵԱՆՑ

1008
35321

62164-Աշ

Տ Փ Խ Ի Ս

Տպարան Մոսկովի վարդապետաց

1888

Доз. Цензурою, Тифлисъ 17 Марта 1888 г.
Типографія М. Вардадянца. Тройц. пер. д № 11

Հ Դ Ս Ս Ն Ա Ի

S. S. ՄԱԿԱՐԱՅ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌԻ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Յ Ա Ն Կ

ՄԱՍՆ Ա.

Ա Ղ Օ Թ Ք Ն Ե Ր

- ա. Քեզ երկիրպագանելով.
- բ. Հայր գթած.
- գ. Հրեշտակի խաղաղութեան.
- դ. Ընկալ Տէր զաղաչանս մեր.
- ե. Փառք 'ի բարձունս Աստուծոյ.
- զ. Հաւատամք:

ՄԱՍՆ Բ.

Տ Օ Ն Ե Ր

- է. Քրիստոսի պայծառակերպութիւնը:
- ը. Վերափոխումն ս. Աստուածածնի.
- թ. Ս. Թագէոս եւ Բարդուղիմէոս.
- ժ. Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ.
- ժա. Հռիփսիմեան եւ Գայիանեան սուրբ կոյսեր.
- ժբ. Տօն սրբոյ Էջմիածնի.
- ժգ. Տօն Վարազայ սրբոյ խաչի.
- ժդ. Երեւումն սուրբ խաչի.
- ժե. Մեծն Ներսէս.
- ժզ. Ս. Սահակ եւ Մեսրոպ թարգմանիչներ.
- ժէ. Ս. Ատույմեանք.
- ժը. Ս. Վարդանանք.

ՄԱՍՆ Ա.

Ա Ղ Օ Թ Ք Ն Ե Ր

Ա.

ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՂՕԹՔ.

Քեզ երկիրպագանելով Տէր Աստուած մեր՝ գոհանամք զքէն յաղագս խաղաղութեամբ անցուցանելոյ 'ի մէնջ զերկարութիւն սունդեանս:

Տուր մեզ Տէր, աղաչեմք զքեզ՝ զերեկա և զառաջիկայ զիշերս առանց մեղաց, և առանց գայթակղութեան անցուցանել. հաստատուն կալ և մնալ 'ի Հաւաս' 'ի Յոյս' 'ի Սէր' և 'ի պատուիրանապահսութեան քոյ: Խնդրելով զխաղաղութիւն ամենայն աշխարհի, և Եկեղեցւոյ քում սրբոյ զհաստատութիւն, և անձանց մերոց զփրկութիւն: Որպէս զի ընդունելով 'ի քէն զհայցուածս

մեր՝ և զմեծ վայելչական փառաբանութիւն
միշտ ՚ի բարձունս առաքեսցուք ամենազօր
տէրութեանդ. Քրիստոս Աստուած մեր.
այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից.
ամէն:

բ.

ԵՐԵԿՈՅԵԱՆ ԱՂՕԹՔ

Հայր գթած, բարեխնամող, արարիչ
ամենայն արարածոց, ընկալ զպաղատանս
ճառայից քոց ՚ի ժամերեկոյիս. որ առատդ ես
առ ամենեսեան պարգևօք բարերարու-
թեան քո:

Ողորմեա, Տէր, ամենայն աշխարհի, և
եկեղեցւոյ քում սրբոյ. հիւանդաց, վշտացե-
լոց, ճանապարհորդաց, նաւորդաց, խոստո-
վանողաց, ապաշխարողաց և հոգւոցն հան-
գուցելոց:

Զի դու, Տէր ամենակալ, զիտես զպէտս
մեր և զկարիս՝ առաւել քան զոր խնդրեմք
և իմանամք և քեզ ընդ Որդւոյ և Ամենա-
սրբոյ Հոգւոյդ, վայել է փառք, իշխանու-

թիւն և պատիւ. այժմ և միշտ և յաւի-
տեանս յաւիտենից. ամէն.

գ.

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՂՕԹՔ.

Հրեշտակի խաղաղութեան յանձն արա՛
զանձինս մեր, Տէր զօրութեանց, որ եկեալ
պահեսցէ զմեզ անխռովս ՚ի տուէ և ՚ի գի-
շերի, յարթնութեան և ՚ի հանգստեան մե-
րում. զի դու ես արարիչ լուսոյ և հաստիչ
գիշերի:

Եւ այժմ աղաչեմք զքեզ, Տէր Աստուած
մեր, զհանգիստ գիշերիս շնորհեա՛ խաղա-
ղութեամբ անցուցանել, և հասանիլ ՚ի պաշ-
տօն առաւօտու՝ յերկրպագութիւն և ՚ի փա-
ռաբանութիւն Ամենասուրբ Երրորդու-
թեանդ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս:

դ.

ԱՂՕԹՔ ԱՌ ՀԱՅՐԵՆ ԱՍՏՈՒԱԾ

Ընկալ, Տէր, զաղաչանս մեր՝ բարե-
խօսութեամբ սուրբ Աստուածածնին անա-

րատ ծնողի միածնի Որդւոյ քո. և աղա-
չանօք ամենայն սրբոց քոց. և որոց այսօր
է յիշատակ:

Լուր մեզ, Տէր, և ողորմեա՛, ներեա,
քաւեա՛ և թող զմեզս մեր: Արժանաւորեա՛ն
գոհութեամբ փառաւորել զքեզ ընդ Որդւոյ
և ընդ սրբոյ Հոգւոյդ. այժմ՝ և միշտ և
յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Ե.

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀՐԵՇՏԱԿԱՅ.

Փառք 'ի բարձունս Աստուծոյ. և յեր-
կիր խաղաղութիւն 'ի մարդիկ հաճութիւն:
Եւ օրհնութիւն քեզ 'ի բարձունս, օրհնեալ
ես Տէր Աստուած մեր. օրհնեմք զքեզ և
գովեմք զքեզ: Խոստովանիմք Տէր զքեզ և
երկիրպագանեմք քեզ. փառաւորեմք զքեզ.
գոհանամք Տէր զքէն փառն մեծի փառաց
քոց: Տէր թաղաւոր սուրբ երկնային, Աս-
տուած և Հայր ամենակալ: Տէր և Որդի
Հօր միածին Յիսուս Քրիստոս և սուրբ
Որդի: Տէր Աստուած Գառն Աստուծոյ և

Որդի Հօր. որ առեր զմերս 'ի կուսէն: Ողոր-
մեցար, բարձեր զմեզս աշխարհի. և արդ
ընկալ զաղաչանս մեր: Սուրբդ որ նստիս ընդ
աջմէ Հօր ողորմեաց մեզ: Զի դու միայն
սուրբ, դու միայն բարձրեալ ես, դու միայն
Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս: Տէր և Հոգիդ
Սուրբ՝ որ 'ի փառս Աստուած ընդ Հօր. ամէն:

Եւ յամենայն ժամ՝ օրհնեմք զքեզ, Տէր
և գովեմք զԱնուն սուրբ քո՝ յաւիտեան և
յաւիտեանս յաւիտենից: Արժանի արա՛, Տէր,
զօրս զայս խաղաղութեամբ, և ա-
ռանց մեղաց պահեա՛ զմեզ: Օրհնեալ ես
Տէր Աստուած հարցն մերոց. գովեալ և
փառաւորեալ է Անուն սուրբ քո յաւի-
տեանս. ամէն: Օրհնեալ Տէր, ուսո՛ ինձ
զարդարութիւնս քո. (երեք անգամ կրկ-
նիր): Տէր, ապաւէն եղեր մեր յազգէ յազգ:
Ես աղաչեմ Տէր, ողորմեա՛ ինձ և բժշկեա՛ն
զանճն իմ. ես մեղայ քեզ: Յոյց մեզ Տէր
ողորմութիւնս քո, և զփրկութիւնս քո Տուր
մեզ: Տէր ողորմութիւն քո յաւիտեան. զգործս
ձեռաց քոց մի՛ անտես առներ: Տէր իմ զքեզ

ապաւէն ինձ արարի. ուսո՞ ինձ առնել զկամս
քո՝ զի դու ես Աստուած իմ: Ի՞նչ քէն է,
Տէր, աղբիւր կենդանութեան. և լուսով երե-
սաց քոց տեսանեմք զլոյս: Ծագեա՛ զողոր-
մութիւնս քո՝ որք ճանաչեն զքեզ, Տէր:

Փառք, պատիւ և երկրպագութիւն ՚ի
բարձունս Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ.
այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից.
ամէն:

Զ.

ՆԻԿԻԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿ.

ա. Հաւատամք ՚ի մի աստուած, ՚ի Հայրն
ամենակալ, յարարիչն երկնի և երկրի, երևե-
լիաց և աներևութից:

բ. Եւ ՚ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յՈր-
դին Աստուծոյ, ծնեալն յԱստուծոյ Հօրէ
միածին, այսինքն յետութենէ Հօր: Աստուած
յԱստուծոյ, լոյս ՚ի լուսոյ, Աստուած ճշմա-
րիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ՝ ծնունդ և ոչ արա-
բած: Նոյն ինքն ՚ի բնութենէ Հօր, որով
ամենայն ինչ եղև յերկինս և ՚ի վերայ երկրի
երևելիք և աներևոյթք:

գ. Որ յաղագս մեր մարդկան և վանս
մերոյ փրկութեան իջեալ յերկնից՝ մարմնա-
ցաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս ՚ի
Մարիամայ սրբոյ կուսէն Հոգւովն սրբով:
Որով էառ զմարմին, զՏոգի և զմիտ, և զա-
մենայն որ ինչ է ՚ի մարդ, ճշմարտապէս
և ոչ կարծեօք:

դ. Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ:

ե. Յերրորդ աւուր յարուցեալ:

զ. Ելեալ ՚ի յերկինս նովին մարմնովն
նստաւ ընդ աջմէ Հօր:

է. Գալոց է նովին մարմնովն և փա-
ռօք Հօր ՚ի դատել զկենդանիս և զմե-
ռեալս, որոյ թագաւորութեանն ոչ զոյ վախ-
ճան:

ը. Հաւատամք և ի սուրբ Հոգին յանե-
ղըն և ՚ի կատարեալն, որ խօսեցաւ յօրէնս
և ՚ի մարգարէս և յԱւետարանս: Որ էջն
՚ի Յորդանան, քարոզեաց զԱռաքեալն, և
բնակեցաւ ՚ի սուրբն:

թ. Հաւատամք և ՚ի միմիայն ընդհան-
րական և առաքելական եկեղեցի:

Ժ. Ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութիւն:

Ժա. Ի քաւութիւն և ի թողութիւն մեղաց: Ի յարութիւն մեռելոց:

Ժբ. Ի դատաստանն յաւիտենից՝ հոգւոց և մարմնոց, յարքայութիւնն երկնից և ի կեանսն յաւիտենականս:

Իսկ որք ասեն, էր երբեմն՝ յորժամ ոչ էր Որդի, կամ էր երբեմն՝ յորժամ ոչ էր սուրբ Հոգի, կամ թէ՛ յոչէից եղեն, կամ յայլմէ էութենէ ասեն լինիլ զՈրդին Աստուծոյ և կամ զՍուրբ Հոգին. և թէ՛ փոփոխելիք են կամ այլայլելիք, զայնպիսինս նշովէ կաթուղիկէ և առարելականս սուրբ Եկեղեցի:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՁԻ ԱՍԱԾ.

Իսկ մեր փառաւորեացուք որ յառաջ քան զյաւիտեանս. երկիրպագանելով Սրբոյ Երրորդութեան և միոյ աստուածութեանն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ. այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ՄԱՍՆ Բ.

Տ Օ Ն Ե Ր

Է.

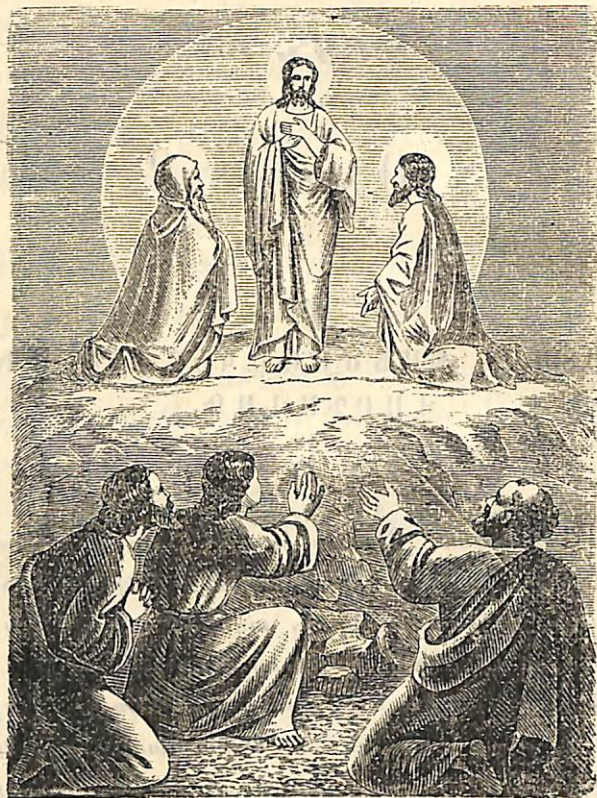
Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ս Ի Պ Ա Յ Ծ Ա Ռ Ա Կ Ե Ր Պ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը
Վ Ա Ր Դ Ա Վ Ա Ռ:

(Մատթ. Ժ. 1—8).

1. Մի անգամ Յիսուս իւր Պետրոս, Յակովբոս և Յովհաննէս առաքեալներին տարաւ Թափօր լեառը և սկսաւ աղօթք անել այնտեղ. աղօթելու ժամանակ Յիսուսի երեսը փայլեցաւ արեգակի պէս և շորերը սպիտակացան ինչպէս ձիւն: Երկու մարդ սկսան խօսել Յիսուսի հետ. դոքա Մովսէս և Եղիա մարգարէներն էին:

Աշակերտները երբ Աստուածային այդ փառքը տեսան՝ հիացան և Պետրոսն ասաց Յիսուսին. «Տէր, լաւ կը լինի որ այստեղ մնանք, երեք վրան (տաղաւար) շինենք, մէկը Քեզ, մէկը Մովսէսի և մէկն էլ Եղիայի համար». նա չը գիտէր, թէ ինչ էր խօսում, որովհետեւ վախեցած էին:

Այդ միջոցին մի լուսաւոր ամպ իջաւ և ծածկեց նոցա: Երկնքից ձայն եկաւ թէ «Դա է իմ սիրելի Որդին, Որին հաւանեցի, Դորան լսեցէք»: Աշակերտները ահից

Թափուեցան գետին: Իսկ Յիսուս մօտենալով նոցա՝ քաջալերեց և ոտքի կանգնեցրեց. երբ նոքա վերկացան՝ Յիսուսին իւր առաջուայ կերպարանքովը տեսան:

2. Վարդավառի տօնը Հայերը քրիստոնէութիւնից

առաջ կատարում էին Նաւասարդ ամսի սկզբում, Հռովմայեցւոց Օգոստոսի 11-ին, որ է մեր տարեգրութիւնը կամ Նոր տարին, և ամեն տարեգարձին, որպէս Նոյի՝ ջրհեղեղից ազատուելու յիշատակ տօն էին կատարում աղօթք մատուցանելով ճշմարիտ Աստծուն և Աստուածապաշտութեան տեղը զարգարում էին վարդերով, որից այդ տօնը ստացաւ Վարդավառ անունը. այդ տօնին միմեանց վերայ ջուր էին ցանում իբրև յիշատակ ջրհեղեղի և թռցնում էին աղանիներ, Նոյի աղանի թռցնելուն յիշատակ:

Երբ Հայաստանում կռապաշտութիւնը տարածուեցաւ, Նաւասարդի տօնի հանդէսը մատուցանում էին Աստղիկ և Անահիտ կուռքերին և Վահկանեան մեհեանին, որ դռնվում էր Արտաշատում և Տարօն դաւառում: Իսկ Յիսուս Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչը այդ հեթանոսական տօնի փոխանակ կարգեց Քրիստոսի պայծառակերպութեան տօնը և ջուր ցանելու, աղանի թռցնելու ու վարդ փռելու սովորութիւնը մնաց մինչև այսօր:

Քրիստոսի պայծառակերպութեան տօնին եկեղեցում սուրում է այս ժամամուտը.

Երևի Տէրդ այսօր աշակերտացդ ՚ի Թափօրական լերինն, և աշակերտացդդ զարհուրեալք աղաղակէին ասելով. առասցուք երիս տաղաւարս՝ մի Տեառնդ, և մի Մովսիսի և մի Եղիայի: Արդ՝ և մէք բանաւոր հօտքս երգեմք ընդ քո

Ճշմարիտ վկայիցդ. առաքեա առ մեզ
զլոյս քո շնորհացդ ի քո միւսանգամ
զալստեանդ և կեցո՛ւ:

Ը.

ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ.

Յիսուս Քրիստոս երբ խաչի վերայ էր՝ իւր մօրը
յանձնեց իւր սիրելի աշակերտ Յովհաննէս աւետարանչին,
որի մօտ սուրբ կոյս Մարիամը կացաւ մօտ տասն և
չորս տարի և երբ տեսաւ, որ իւր մահը մօտեցել է՝ ա-
ռաքեալներին և հաւատացեալներին օրհնեց և աւանդեց
հօգին: Առաքեալները վերցրին Աստուածամօր մարմինը
և մեծ հանդիսով տարան թաղեցին Գեթսեմանի գիւ-
ղումը:

Ս. Բարդուղիմէոս առաքեալը ներկայ չէր թաղմա-
նը. երբ եկաւ՝ տեսաւ որ Ս. Կոյսը այլ ևս կենդանի
չէ, խիստ փափագեցաւ տեսնել նորա մարմինը. այդ
պատճառով առաքեալների հետ գնաց Գեթսեմանի և
երբ բացին տապանը՝ ս. Կուսի մարմինը չը գտան նորա
մէջ և հաւատացին, որ ս. մարմինը հրեշտակների
օրհներգութեամբ համբարձել—վերափոխուել էր երկինքը
իւր Միածին Որդու մօտ:

Բարդուղիմէոսը սաստիկ տխրեցաւ, որ ս. Կուսին
ոչ կենդանի կարողացաւ տեսնել, և ոչ գտնէ նորա սուրբ
մարմինը տեսաւ տապանի մէջ. առաքեալները տեսնելով
նորա այս տխրութիւնը՝ ընծայեցին նորան ս. Կուսի

պատկերը, որ Յովհաննէս Աւետարանիչը նկարել էր
կիպարիս փայտի վերայ և սուրբ Աստուածածինը իւր
սուրբ երեսի վերայ դնելով՝ խնդրել էր Աստուծոց նորա-
նով բժշկութեան շնորհայն միջոցին խիստ տարածուած
բորոտութեան ցաւին:

Բարդուղիմէոս չափազանց ուրախանալով՝ առաւ ս.
պատկերը, շտապեց Հայաստան և Տիգրիս գետի ափին
Կանգուար բերդի մօտ մի տաճար շինեց սուրբ Աստուա-
ծածնի անունով, ուր պահեց տիրամօր պատկերը. այնտեղ
հաւաքեց կոյսեր, որոնց վերայ մայրապետ կարգեց Մա-
րիամ անուկով մէկին, իւր աշակերտներից մէկին էլ նո-
ցա համար քահանայ ձեռնադրեց և այդ տեղը աշուա-
նեց Հոգեաց վանք:

Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնը Հայոց եկե-
ղեցին կառարում է ամառը, Օգոստոս ամսին. այդ օրը
եկեղեցում ս. Պատարագից յետոյ խաղողի օրհնութիւն
է լինում:

Թ.

Ս. ՔԱԳԵՈՍ ԵՒ ԲԱՐԴՈՒԴԻՄԵՈՍ.

1. Հայոց Ա. Բ. Գ. ար թագաւորը լսեց, թէ Երու-
սաղէմի մէջ քարոզում է մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը և
բժշկում է բորոտներ, կաղեր, կոյրեր և ամեն տեսակ
հիւանդներ: Եւ օրովհետեւ ինքն էլ հիւանդ էր՝ դես-

պանների ձեռքով մի նամակ ուղարկեց Փրկչին, որի մէջ գրում էր, թէ՛ լըսել եմ որ Դու առանց դեղի բժշկում ես տեսակ տեսակ հիւանդներ և յարութիւն ես տալիս մեռելներին. ուրեմն կամ Աստուած ես Դու և կամ Աստուծոյ Որդի. ուստի խնդրում եմ գաս ինձ մօտ և բժշկես իմ հիւանդութիւնը. այլ և լսել եմ, թէ Հրէաները ուզում են քեզ չարչարել. ես մի փոքրիկ քաղաք ունիմ, որ երկուսիս էլ բաւական է:

Աբգարը գեսպանների հետ դրեց և մի նկարիչ և պատուիրեց նորան, որ եթէ Յիսուս չը համաձայնի գալ՝ նկարէ նորա պատկերը և բերէ:

Դեսպանները հասան Երուսաղէմ այն օրը, երբ Յիսուս փառքով Երուսաղէմ էր մտնում. նոքա առաքելների ձեռքով Աբգարի նամակը տուին Փրկչին: Յիսուս յանձնեց Թովմաս առաքելին պատասխան գրել Աբգարին, որ ինքը Իւր համբարձումից յետոյ կուղարկի Իւր աշակերտներից մէկին, որ կը բժշկէ Աբգարի հիւանդութիւնը:

Երբ Աբգարի ուղարկած նկարիչը տեսաւ, որ Յիսուս չի համաձայնում գնալ, սկսեց նկարել Փրկչի պատկերը, բայց չը կարողացաւ. Յիսուս կանչեց նորան Իւր մօտ, պահանջեց մի մաքուր կտաւ և դնելով Իւր ղէմքի վերայ՝ դրոշմեց նորա վերայ Իւր Աստուածային պատկերը և գեսպանների ձեռքով ուղարկեց Աբգարին: Այս պատկերը կոչվում է Դ Ե Ս Ս Ե Ն Ե Կ Ք ր ի ս տ ո ս ի :

Քրիստոսի համբարձումից յետոյ Հայաստան եկաւ Թ ա դ է ո ս առաքելը, որ Նորա եօթանասուն և երկու աշակերտներից մէկն էր, և բերեց իւր հետ Փրկչի կողմուխ Գ ե ղ ա ռ դ ը, որ այժմ գտնվում է սուրբ Եջմիածնայ

տաճարում: Նա գալով Եդեսիա քաղաքը՝ բժշկեց Աբգար թագաւորին, մկրտեց նորան, նորա բոլոր տունը և Եդեսիայի բնակիչներին, քանզեց բոլոր կուտունները և ամեն տեղ կանգնեցրեց Քրիստոսի սուրբ Խաչը. եկեղեցիներ

շինեց, քահանաներ կարգեց և իւր տեղ ձեռնադրելով թագաւորի խոյր (թագ) շինող Աղդէին եպիսկոպոս՝ գնաց Հայաստանի ուրիշ կողմերը աւետարանը քարոզելու: Աբգարի հրամանով գնաց նորա քրոջ որդի Սանատրուկ իշխանի մօտ, քարոզեց այնտեղ և Սանատրուկին իւր Սանդուխտ աղջկայ հետ դարձրեց քրիստոնեայ. այնտեղից էլ գնաց Հայաստանի ուրիշ կողմերը և քարոզում էր. բայց վերջը Սանատրուկը ուրանալով քրիստոնէու-

Թիւնը՝ նահատակեց Թադէոս առաքեալին և նորա հետ իւր աղջիկ Սանդուխտ կոյսին:

2. Թադէոս առաքեալից յետոյ Բրիտոսից 65 տարի յետոյ Հայաստան եկաւ ս. Բարդուղիմէոս առաքեալը, որ իւր հետ բերելով ս. կոյս Մարիամի պատկերը՝ Տիգրիս գետի ափին մի փոքրիկ եկեղեցի շինեց սուրբ Աստուածածին անունով և պատկերը դրաւ այնտեղ: Նա Հայաստանում քարոզեց, շատերին քրիստոնեայ դարձրեց և երկու տարի շարունակ Հայաստանում քարոզելուց յետոյ՝ նահատակուեցաւ Սանատրուկից:

Ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալները կոչվում են Հայաստանի առաջին Լուսաւորիչներ, որովհետեւ Հայաստանում առաջին անգամ նոքա տարածեցին քրիստոնէութիւնը. իսկ Հայոց եկեղեցին կոչվում է առաջին քրիստոնէական եկեղեցի. որովհետեւ ամեն ազգերից առաջ ընդունեց քրիստոնէութիւնը և ունի շարունակ առաքելական յաջորդութիւն սկսած ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոսից:

Մեր եկեղեցին հանդիսաւոր կերպով տօնում է այդ երկու Լուսաւորիչների տօնը ամեն տարի:

ժ.

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ.

1. Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչը Անակ նախարարի որդին էր. նա ծնուեցաւ 257 թուին Վաղարշապատ քաղաքում:

Պարսից Արտաշիր Թագաւորը մի քանի անգամ յաղթուած լինելով մեր Խոսրով Թագաւորից՝ աշխատում էր միջոցներ գտնել ագատուելու նորանից. և ահա գտնուեցաւ Անակ անունով մէկ նախարար, որ յանձն առաւ խարդախ միջոցներով գլուխ բերելու Արտաշիր ցանկութիւնը. նա առնելով իւր ընտանիքը Պարսկաստանից ինչպէս փախստական եկաւ Հայաստան և ապաւինեց Խոսրովի պաշտպանութեան: Երեք տարի նա վայելում էր Խոսրովի սէրը:

Մի անգամ արքունի որսի ժամանակ յարմար համարելով Անակը սպանեց Թագաւորին և փախչելիս իեղդուեցաւ Երասխ գետի մէջ: Խոսրովը վերջին շնչին պատուիրեց Անակի ընտանիքը ջնջել, որոնցից ագատուեցան երկու որդիք — Սուրէն և Գրիգոր, առաջինին փախցրին Պարսկաստան, իսկ փոքր որդուն նորա դայեակ Սօփիան տարաւ Կեսարիա, որ այժմ կոչվում է Ղալսերի քաղաք և գտնվում է Տաճկաստանում. և որովհետեւ ինքը Սօփիան քրիստոնեայ էր, այնտեղ մկրտեց նորան և անունը դրեց Գրիգոր: Սա Կեսարիայում ստացաւ քրիստոնէական կրթութիւն. ամուսնացաւ Մարիամ անունով մի աղջկայ հետ և ունեցաւ երկու որդի՝ Վրդանէս և Արիստակէս:

Երեք տարուց յետոյ Մարիամը իւր փոքր որդու հետ մտաւ կուսանոց, իսկ Գրիգորը Վրդանէսին յանձնելով դպեկին՝ ինքը գնաց Հռովմ, որ Խոսրովի որդի Տրդատի մօտ ծառայութեամբ քաւէ իւր հօր մեղքը:

Մի քանի տարուց յետոյ Տրդատը իւր քաջութիւնների համար թագաւորական թագ ստանալով՝ լետ դարձաւ Հայաստան հայրական աթոռը ժառանգելու: Ճանապարհին երբ հասան Եկեղեցաց գաւառի Երիզայ գիւղը՝ Տրդատը շնորհակալութեան զոհ բերեց Անահիտ կուռքին և Գրիգորին էլ հրամայեց, որ ծաղկեալ պսակ դնէ նորա արձանին. իսկ Գրիգորը, որ մինչև այդ ժամանակ ծածուկ էր պահել իւր քրիստոնեայ լինելը այժմ յայտնելով՝ բացարձակ հրաժարուեցաւ թագաւորի հրամանը կատարելուց: Այդ պատճառով թագաւորը հրամայեց տասներկու տեսակ խիստ չարչարանքներ տալ նորան, և այդ բոլորը համբերութեամբ տարաւ Գրիգորը: Իսկ երբ իմացաւ Տրդատը, թէ Գրիգորը իւր հօր սպանող Անակի որդին է՝ հրամայեց ձգել Արտաշատ քաղաքի դուբը (Խորվիրապ), ուր ձգուծ էին մահապարտներին: Այդ դուբի մէջ Գրիգորը մնաց մօտ 15 տարի, կերակրուելով մի պառաւ կնոջ ձեռքով ըստ աւանդութեան:

2. 301 թուին Հռովմից փախան Հայաստան Հռիփսիմեան կոյսերը, որոնց Տրդատը նահատակել տուեց, դորա համար իւր չարագործութեան պատիժը ստացաւ. խիղճը սկսաւ տանջել նորան և ընկաւ թափառելու անմարդաբնակ տեղերը, ուր խոզերն էին ապրում:

Տրդատի քոյր Խոսրովիգիտին քանիցս կրկնուած երազում յայտնուեցաւ, թէ Գրիգորը կենդանի է Խորվիրապի մէջ և թէ միայն նա կարող է բժշկել Տրդատին:

տին և ժողովրդին: Իսկոյն Օտայ անունով նախարարին ուղարկեցին Խորվիրապ և գրեց հանեցին ս. Գրիգորին, որ եկաւ Վաղարշապատ, ս. Կոյսերի մարմինները թաղեց և իւր 65 օրուայ քարոզութեան ընթացքում հետզհետէ բժշկեց Տրդատին և բոլոր ժողովրդին:

Յետոյ Տրդատը հաւաքելով բոլոր մեծամեծներին և ժողովրդեան՝ ընդհանուր խորհրդով ընտրեցին ս. Գրիգորին Հայաստանի հովիւ և ուղարկեցին Կեսարիա ս. Թադէոսի յաջորդ Ղևոնդիոս պատրիարքի մօտ, որից ձեռնադրուեցաւ Հայրապետ ամենայն հայոց, Փրկչի ՅՕ2 թուին: Ղևոնդիոս պատրիարքը ընծայեց նորան Յովհաննէս Կարապետի և Ս. թանազինէ եպիսկոպոսի մասունքները. երբ ս. Գրիգորը հասաւ Մուշ քաղաքը՝ այնտեղ մի եկեղեցի շինեց և Յովհաննէս Կարապետի մասունքի մի մասը դրեց այնտեղ, որ ասուեցաւ Սուրբ Կարապետի վանք:

Ս. Գրիգորը Կեսարիայից յետ դառնալիս ճանապարհին կուռքերի արձանները քանդեց, շատերին մկրտեց և քահանայք ու եպիսկոպոս ձեռնադրելով՝ յանձնեց նոցա խնամքին հաւատացեալ ժողովուրդը: Երբ հասաւ Վաղարշակերտ քաղաքը՝ ընդառաջել էր թագաւորը իւր պալատականներով, զօրքերով և ժողովրդով, որոնց եփրատ գետի մէջ մկրտեց, փոխելով Տրդատի անունը Յովհաննէս: Իսկ երբ Վաղարշապատ հասաւ՝ Տրդատի օգնութեամբ շինեց ս. Էջմիածնայ տաճարը, ձևիփոխեանց և Գալիանեանց մատուռները, ձեռնադրեց քահանաներ և եպիսկոպոսներ, բաց արաւ ուսումնարաններ, տօներ սահմանեց և Տրդատի օգնութեամբ քրիստոնէութիւնը ծաղկեց ամեն տեղ: Եւ այսպէս քրիստոնէական կրօնը Հայաստանում տարածելուց յետոյ սուրբ Գրիգորը Յ21 թուին առանձնացաւ Մանիայ այլը, ուր և վախճանեցաւ, որի մարմինը հովիւները գտնելով թաղեցին այնտեղ: Երկար ժամանակ նորա մարմինը մնալով այնտեղ՝ վերջը Գառնիկ անունով մի ճգնաւոր գտաւ և թաղեց Թորդանում, իսկ

վերջը տարուեցաւ Վաղարշապատ և ամփոփուեցաւ յանուն ս. Գրիգորի կառուցած (Զուարթնոց) եկեղեցում:

Ս. Գրիգորը կոչվում է Հայաստանի երկրորդ Լուսաւորիչ, որովհետեւ ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս նախկին Լուսաւորիչներից յետոյ սա նորոգեց քրիստոնէութիւնը Հայաստանում:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի տօնը երեք անգամ ենք կատարում տարին:

ա. Մեծի պահոց հինգերորդ շաբաթ օրը կատարում ենք չարչարանքի և Խորվիրապը մտնելու տօնը:

բ. Հոգեգալստից յետոյ երկրորդ շաբաթ օրը տօնում ենք Խորվիրապից դուրս գալը:

գ. Երկու շաբաթ անց այդ տօնից տօնում ենք նորա սուրբ նշխարները գտնելու տօնը:

ԺԱ.

ՀՌԻՓՍԻՄԵԱՆ ԵՒ ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ ՍՈՒՐԲ ԿՈՅՍԵՐ

Սուրբ Հռիփսիմէ կոյսը, որ թագաւորի տանից էր, իւր ուսումը ստացաւ Հռովմի մէկ կուսանոցում Գալիանէ մայրապետի մօտ և յայտնի էր ամենքին իւր պարկեշտութեամբ, Աստուածապաշտութեամբ և զեղեցկութեամբ:

Հռովմայեցւոց Դիոկղետիանոս կայսրը շատ հաւանեց Հռիփսիմէին և մայրապետի միջոցով առաջարկեց նորան թագուհի լինել տէրութեան՝ իւր հետ ամուս-

նանալով: Բայց Հռիփսիմէն կամենալով իւր ուխտին հաւատարիմ մնալ մերժեց կայսեր առաջարկութիւնը. և այս կայսերը տեսնելով, որ այնուհետեւ իրանց կեանքը վտանգի մէջ պէտք է լինի, Գալիանէ մայրապետի առաջ-նորդութեամբ և մի քանի քահանաներով, որոնք մօտ եօթանասուն հոգի էին, գաղտնի փախան Հռովմից դէ-պի Նրոստոգէմ. երկրպագեցին սուրբ տեղերին և ապա Հայաստանի զանազան կողմերը մանգալուց յետոյ վերջը իջևանեցին Վարադ սարի վերայ: Այնտեղից սուրբ Հռիփ-սիմեանք երեսուն և եօթն հոգով զնացին Վաղարշա-պատ քաղաքը և բնակեցան քաղաքից դուրս գտնուած մի հնձանի մէջ, ուր հուլունք պատրաստելով ապրում էին:

Երբ որ Դիոկղետիանոսը լսեց, թէ Հռիփսիմէն մայ-րապետի և ուրիշ շատ ընկերների հետ փախել է Հռով-մից, իսկոյն խնդրակներ ուղարկեց ամեն կողմ որ գտնեն նորան. հրավարտակ գրեց մեր թագաւոր Տրդատին, որի մէջ գրում էր թէ Հռիփսիմէն կամ ինքը կին վերցնէ և կամ ուղարկէ Հռովմ իւր մօտ:

Իսկոյն Տրդատ մարդիկ ուղարկեց որոնելու այդ կայսերին, որոնք գտնուեցան հնձանի մէջ. Տրդատը այնպէս հաւանեց Հռիփսիմէին, որ ցանկացաւ նորան Հայաստանի թագուհի դարձնել. բայց Հռիփսիմէն մեր-ժեց Տրդատի առաջարկութիւնը, ամենևին չվախենալով նորա սպառնալիքներից, որովհետեւ նա ուխտել էր իւր կեանքը նուիրել Աստծուն մինչև մահը: Գալիանէն էլ յորդորում էր նորան ամենևին չը փոխել իւր միտքը:

Տրդատը խիստ բարկացաւ Հռիփսիմէի և Գալիա-նէի այս վարմունքի վերայ և հրամայեց նահատակել

նորան՝ բոլոր ընկերների հետ. դաշիճները գնացին և տեղնուտեղը ամենքին էլ կոտորեցին և թողին անթաղ, մինչև որ ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը Խորվիրապից դուրս եկաւ և ամփոփեց նոցա մարմինները ու նոցա վերայ շինեց մատուռներ:

Սոքա կոչուեցան Հռիփսիմեանք և Գալիանեանք իրանց գլխաւորների անունով, որոնց տօնը Հայոց եկե-ղեցին կատարում է ամեն տարի հանդիսով Հոգեգալս-տեան երկրորդ շաբաթը ս. Լուսաւորչի տօնից առաջ:

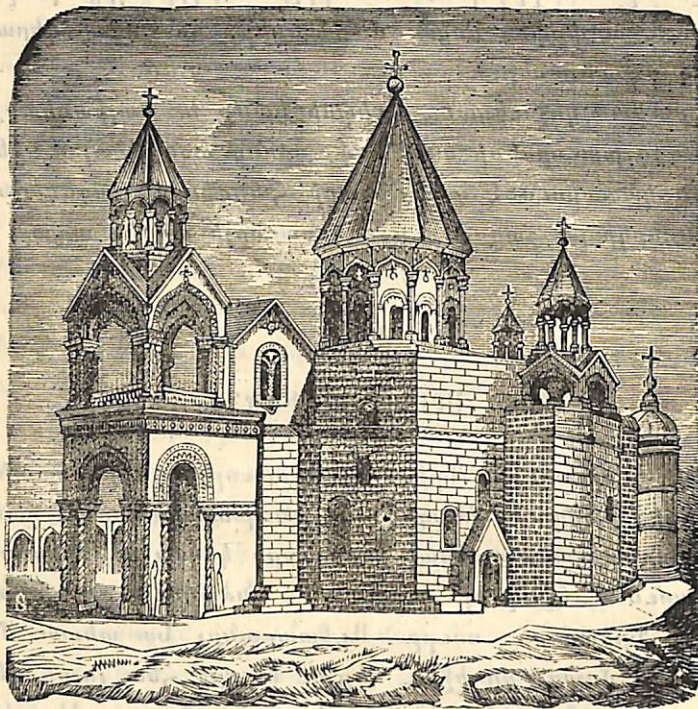
ԺԲ.

ՏՕՆ ՍՐԲՈՅ ԷՋՄԻԱՄՆԻ.

Երբ որ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին Խորվիրապից հանեցին՝ Տրդատ թագաւորը, նախարարները և շատ ժողովուրդ հաւաքուեցան նորա չորս կողմը. ս. Գրիգորը վաթսուն և հինգ օր շարունակ հնձանում քարոզեց նոցա Քրիստոսի սուրբ Աւետարանը: Նա տեսաւ մի լուսեղէն մարդ, որ իջաւ ներքեւ և որի հետ լոյսը վե-րեւից իջնում էր մինչև ներքեւ. այն մարդը ձեռքին բռնած ունէր մի մեծ ոսկէ մուրճ-ուռն. նա եկաւ հասաւ մինչև յերկիր և ոսկէ ուռնով խփեց գետնին քա-ղաքի մէջ տեղում, այնպէս որ այդ ձայնի վերայ թնդաց անդունդքը:

Ահաւոր տեսքով մարդը, որ ոսկէ ուռնով բաղխեց երկիրը՝ Հօր Աստուծոյ Միածին որդին էր, որ իջաւ երկնքից: Այս տեսիլքը եղաւ 302 թուին: Երբ ս. Գրի-գորը Տրդատ թագաւորին և նախարարներին պատմե

այդ տեսիլը՝ իսկոյն նոցա և բոլոր ժողովրդի օգնութեամբ Միածնի իջած տեղը շինեց Մայր եկեղեցի, որին անուանեց Էջ-ՄԻԱԾԻՆ:

Սուրբ Էջմիածինը նշանաւոր է նորանով, որ ս. Լուսաւորիչը այնտեղ հաստատեց ամենայն Հայերի Հայրապետական Աթոռը, այնտեղ է օրհնվում սուրբ Միւռօնը, և այնտեղ են ձեռնադրվում և օծւում Հայոց աղբի կաթուղիկոսները և եպիսկոպոսները:

Այդ պատճառով ս. Էջմիածնայ տօնը մեծ հանդիսով տօնուում է Հայաստանեայց եկեղեցին: Ս. Էջմիածինը ամենայն Հայերի սիրտն է, նրա հետ են կապուած բո-

լոր քրիստոնեայ Հայերը, ինչ երկրումն էլ որ բնակուելու լինին, որովհետեւ մեր ս. Լուսաւորչի հիմնած առաջին եկեղեցին է և այնտեղից է տարածւում բոլոր Հայերի վերայ Քրիստոսի սուրբ հաւատի լոյսը:

Ս. Էջմիածնայ տօնը կատարւում է Հոգեգալուստի երկրորդ կիւրակէին:

ժԳ.

ՏՕՆ ՂԱՐԱԳԱՅ ՍՐԲՈՅ ԽԱՉԻ:

Երբ որ առաջին դարում Պատրոնիկէ թագուհին գաւա Քրիստոսի սուրբ Խաչափայտը՝ Յակովբոս Տեառն-եղբայրը նորանից մի կտոր տուաւ թագուհուն: Եւ

որովհետեւ Հռիփսիմէ կոյսը նորա ցեղիցն էր՝ այս մասունքը անցած էր նորա ձեռք: Երբ որ Հռիփսիմէն իւր ընկերներով Հռովմից փախաւ Հայաստան Խաչափայտի այդ մասն էլ հետն ունէր իբրեւ իրան պահապան: Եւ

երբ նոքա հասան Վարագ սարը՝ Հռիփսիմէն վախե-
նալով թէ մի գողցէ այդ Խաչը ընկնի անհաւատների
ձեռքը և անարգուի, թաղեց Վարագ լերան գլխին 300
թուին, այնպէս որ տեղը ոչ ոք չէր իմանում, թէպէտ
աւանդութեամբ յայտնի էր, որ Կենաց Փայտի կտորը
պահուած էր Վարագ լերան վերայ:

Շատ տարիներ անցնելուց յետոյ այդ լերան վերայ
ճգնւում էր Թօգիկ անուհով մի մարդ. մէկ օր (653
թուին) առաւօտեան Թօգիկը և իւր աշակերտ Յովէլը
յանկարծ տեսան մի լոյս կանգնած Վարագ սարի մէկ
քարի վերայ և տասերկու լուսեղէն սիւններ նորա շուրջը.
յետոյ լուսեղէն նշանը վերացաւ քարից և մտաւ եկե-
ղեցի ու կանգնեց սեղանի վերայ. նոքա մտան եկեղե-
ցին և երկրպագեցին սուրբ Նշանին: Լուսեղէն սիւները
տասներկու օր մնացին, մինչև որ հեռաւոր բնակիչները
տեսան և հոգեւորական ու աշխարհական մեծ բազմու-
թիւն ժողովուեցան այնտեղ, որոնց հետ և Ներսէս
Գ. Շինող կոչուած կաթողիկոսը և Ռշտունեաց Վարդ
նախարարը:

Կաթողիկոսը ի պատիւ նոր գտնուած սուրբ Խաչի
սահմանեց Վարագայ խաչի տօն կատարել հոկտեմբեր
ամսին և մի շաբաթ պահք, որ կոչվում է Վանցոց-
պահք:

ԺԳ.

ԵՐԵՒՈՒՄՆ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻՆ.

351 թուին Մեծն Կոստանդիանոսի որդի Կոստանդ-
կայսեր թագաւորութեան օրերում մի անգամ մալիսի
եօթներորդ օրը առաւօտեան Քրիստոսի սուրբ Խաչը
խաչաձև ճառագայթներով փալեց օդի մէջ Դողգոթա
սարի գլխին, այնպէս որ նորա լուսաւոր ճառագայթ-
ները արեգակի լոյսը փակելով տարածւում էին մինչև
Զիթենեաց սարը. այս երևոյթը շարունակուեցաւ մի
քանի ժամ և տեսանելի էր Երուսաղէմի բոլոր բնակիչ-
ներին: Քրիստոնէից բազմութիւնը փառք էր տալիս
Աստծուն, որ այդ սքանչելիքը ցոյց տուեց անհաւա-
տներին:

Հազարաւոր մարդիկ այս սքանչելիքը տեսնելուց յե-
տոյ քրիստոնէութիւն ընդունեցին և մկրտուեցան Երու-
սաղէմի սուրբ Կիւրեղ հայրապետի ձեռքով. սա Կոստանդ-
կայսեր գրեց սուրբ Խաչի հրաշալի երևումը և հրէաների
ու հեթանոսների մէջ սկսաւ քարոզել և շատերին նոցա-
նից դարձրեց քրիստոնեայ:

Մեր ս. եկեղեցին մինչև այսօր էլ տօնում է ս.
Խաչի երեւումը միշտ Յինանց (Զատիկից յետոյ)
հինգերորդ կիւրակէին:

ժե.

ՄԵԾՆ ՆԵՐՍԵՍ.

1. Մեծ Ներսէս հայրապետը սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի թողան թողն էր. նորա հօր անունն էր Աթանաղինէ: Ներսէսը իւր ուսումը ստացել էր Կեսարիայում և ծառայում էր Հայոց արքունիքում ինչպէս սենեկապետ և զինակիր թագաւորի և իւր քաղցր բարքով սիրելի էր ամենին: Նա ամուսնանալով մի որդի ունեցաւ՝ Սահակ անունով:

Փառներսեհ կաթողիկոսի մահից յետոյ Հայոց նախարարները և մեծամեծները բազմաթիւ ժողովրդեան հետ գնացին Արշակ թագաւորի մօտ և խորհուրդ անելով՝ ընտրեցին Ներսէսին ս. Լուսաւորչի Աթոռի գահակալ: 64 թուին:

Ներսէսը բարեկարգեց Հայաստան աշխուրհը ամենայն կողմից: Նա Արշակ թագաւորի հաւանութեամբ ազգային ժողով գումարեց Աշտիշատ քաղաքում և վերացրեց այն ժամանակ եղած բոլոր անկարգութիւնները. նա շինեց աղքատանոցներ և հիւանդանոցներ ամեն գաւառների մէջ և ընդհանուր վերատեսուչ կարգեց նոցա համար իւր սարկաւազ Խաղին: Ամեն գիւղերում վանքեր և իջևաններ շինեց ճանապարհորդների և հիւրերի համար. ապաստանարաններ շինեց ծերերի և կարօտեալների համար. մենաստաններ և դպրոցներ շինեց ամեն տեղ, և յունարէն ու ասորերէն լեզուներով գիտութիւնը և Աստուածապաշտութիւնը տարածուեց ամեն կողմ: Ներ-

սէսի շինած ալդախի բարեգործական շինութիւնների թիւը երկու հազարից աւելի էր:

Ներսէսը արգելեց հեթանոսական սովորութիւնները, ինչպէս օրինակ՝ մեռելների վերայ անյոյս լաց լինելը, սևեր հագնելը և այլն:

Ներսէսը ման էր գալիս գիւղեր ու քաղաքներ և ամեն տեղ հաւասար կերպով տարածում էր իւր խնամքը. ամեն օր իւր հետ սեղան էր նստեցնում ոչ թէ միայն նախարարներին ու մեծամեծներին, այլ մանաւանդ աղքատներ, օտարականներ, կաղեր, կոյրեր ու հիւանդներ, որոնց վերքերը շատ անգամ ինքն էր լուանում ու դեղ դնում:

Թագաւորը, նախարարները և եպիսկոպոսները տեսնելով մեծն Ներսէսի ալդախի երևելի գործերը՝ ժողով կազմեցին Վաղարշապատ քաղաքում և պատուեցին նորան Պատրիարք տիտղոսով և որոշեցին, որ Հայոց կաթողիկոսը այլ ևս Կեսարիա չը գնայ օծուելու, այլ օծուի իւր ազգի եպիսկոպոսներից ս. Էջմիածնումը, որպիսի կարգը տեւում է մինչև այսօր:

2. Ներսէսը երբևեց, թէ Թէոդոս զօրավարը դիմում է Հայաստանը աւերելու, գնաց նորա առաջ և նորա բարկութիւնը իջեցրեց. գնաց Կ. Պօլիս Վաղենտիանոս կայսեր բարկութիւնը դադարեցրեց և Հայոց պատանդները ազատելով՝ մեծ պատուով յետ դարձաւ Հայաստան:

Ներսէսը լաւ հասկանալով ազգի միութեան կարեւորութիւնը՝ երբ տեսաւ որ Հայոց Արշակ թագաւորի

ու նախարարների մէջ երկպառակութիւն կար՝ յորդորեց նոցա, յանդիմանեց և նախարարներին հաշտեցրեց թագաւորի հետ:

Յետոյ Ներսէս երկրորդ անգամ գնաց Կ. Պօլիս Վաղէս կայսեր բարկութիւնը հանգստացնելու թագաւորի վերաբերութեամբ. և այդ ժամանակ նորանից աքսորուեցաւ մի անմարգաբնակ կղզի, որտեղից ազատուեցաւ Վաղէսի մահից յետոյ և ներկայ գտնուեցաւ Կ. Պօլսի տիեզերական ժողովին և յետ դարձաւ Հայաստան, բերելով իւր հետ Արշակ թագաւորի որդի Պապին, որ պատանդ էր այնտեղ և թագաւորեցրեց Հայոց վերայ, որպէս զի Պարսից Շապուհ թագաւորի Հայաստանին բերած թշուառութիւնները վերացնէ: Պարսիկներին հուլածեց Հայաստանից. պատերազմի ժամանակ ինքը Նպատ սարի գլխին կանգնած աղօթում էր և այդպիսով յաղթուեցան պարսիկները:

Այսքան նշանաւոր գործեր կատարելուց յետոյ Ներսէսը թունաւորուեցաւ Պապ թագաւորից, որովհետեւ միշտ լսանդիմանում էր նորան վատ ընթացքի պատճառով և թաղուեցաւ Թիւն աւանի մայր եկեղեցու մէջ:

ԺԶ.

Ս. ՍԱՀՈՒԿ ԵՒ ՄԵՍՐՈՎՊ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐ.

1. Քրիստոնէութիւնը Հայաստանում տարածուելուց սկսած չորս հարիւր տարի շարունակ մեր եկեղեցիներում ժամասացութիւնը լինում էր ասորերէն ու յունարէն լեզուներով, որովհետեւ հայերը սեպհական տառեր չունէին, որ մեր լեզուով գրէին եկեղեցական գրքերը. այդ պատճառով եկեղեցու ժամերգութիւնը անհասկանալի էր հայ ժողովրդի մեծ մասին: Այս բանի վերայ շատ էին մտածում մեր ս. Սահակ և Մեսրոպ Հայրապետները:

Սահակ թէ ովքեր էին դոքա և ինչպէս գտան Հայոց տառերը:

4. Մ Ե Ս Ր Ո Վ Ա Ր, որ Մաշտոց էլ է կոչվում, Տարօն գաւառի Հացեկաց գիւղիցն էր. նորա հօր անունն էր Վարդան. նա մանկութեան հասակից սնուեցաւ բարեպաշտութեան մէջ և սովորեց յունարէն, ասորերէն և պարսկերէն լեզուները. և որովհետեւ այդ լեզուների մէջ շատ վարժ էր՝ առաջ մեծ Ներսէս կաթողիկոսի մօտ գրագրութիւն էր անում, իսկ նորա մահից յետոյ կարգուեցաւ հայոց թագաւորների դիւանադպիր:

Քիչ ժամանակից յետոյ Մեսրոպայր թողեց աշխարհի մեծութիւններն ու փառքերը և քաշուեցաւ Գողթն գաւառի վանքերից մէկը և այնտեղ սկսեց սուրբ կեանք անցկացնել. նա շատ հետևողներ էլ ունեցաւ և շատերը

վանքեր նորոգեց, նորոգեց ս. Հռիփսիմեանց վկայարանը: Իսկ երբ ս. Մեսրոպ վայտնեց նորան իւր խորհուրդը հայերէն տառեր գտնելու մասին, նա ամեն կերպով օգնեց թէ տառերը գտնելու և թէ Սուրբ Գրքի թարգմանութեան, իր Հայրապետական իրաւունքով բանալով ուսումնարաններ Հայաստանի ամեն կողմերը:

Եւ այսպէս նա իւր ամբողջ կեանքը նուիրելով ազգի յառաջագիմութեան ու խաղաղութեան և եկեղեցու պայծառութեան գործին՝ ծերութեան հասկում տառանջնացաւ Բագրեանդ գաւառի Բլուր գիւղը, ուր 440 թուին վախճանեցաւ մօտ իննսուն տարեկան հասակում:

Ս. Սահակի և Մեսրոպի լիշատակը մինչև այսօր մեծ հանդիսով տօնում է մեր եկեղեցին տօն Սրբոց թարգմանչաց անունով:

ԺԵ.

Ս. ԱՏՈՎՄԵԱՆՔ.

Պարսից Յազկերտ թագաւորը հալածում էր քրիստոնեաներին. նա մոգերի ու մոգպետների խորհրդով հրաման հանեց, որ իւր տէրութեան ամեն կողմերը քրիստոնէութիւնը ոչնչացնեն և տարածեն իրանց կրօնը — կրակապաշտութիւնը:

Այդ նպատակով հրաւիրեց ճօրայ դուռը Հայոց զօրքը, որոնց առաջնորդներն էին Ատովմ Գնդունի և Մանաճիհր Ռշտունի նախարարները և խիստ հրամայեց

նոցա, որ կրակին երկրպագութիւն տան. այլ և անողորմ տանջանքներով սկսեցին նոցա չարչարել. բայց նոքա լաւ համարեցին մեռնել Քրիստոսի անուան համար քան թէ իրանց կրօնը թողնել. այդ պատճառով փախան Հայաստան:

Երբ որ Յազկերտը իմացաւ այդ՝ մեծ զօրք ուղարկեց նոցա ետեից և պատուիրեց որ եթէ յետ չը դառնան փախստականները՝ սպանեն նոցա: Ատովմ և Մանաճիհր նախարարները Անձեացեաց գաւառի լեռների մէջ ամրացել էին. Պարսից զօրքը այնտեղ վրայ հասնելով նոցա բռնեցին և տեղն ու տեղը նահատակեցին:

Դոքա կոչուեցան Ատովմեանք, որոնց լիշատակը մեր սուրբ եկեղեցին կատարում է բուն բարեկենդանից երկու շաբաթ առաջ:

ԺԸ.

Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ.

1. Սուրբ Վարդան Մամիկոնեանը Սահակ Պարթևի թոռն էր: Վարդանը Յունաց Թէոդոս կայսրից ստրատելատութեան պատիւ ստացաւ և պարսիկներից էլ մեծ պարգևներ ընդունեց իւր քաջութիւնների համար և իւր քաջութեամբ և առաքինութեամբ առաջինը եղաւ Հայ նախարարների մէջ:

Ս. Վարդանի ժամանակ Պարսկաստանում թագաւորում էր Յազկերտը: Սա իւր մոգերի, մոգպետների և Միհրնեթեհ հազարապետի խորհրդով կամեցաւ կրակապաշտութիւն տարածել իւր հպատակ բոլոր քրիստոնեա-

ների մէջ, որոնց թուում, նաև Հայերի մէջ. և այս պատճառով ամեն Հնարք գործ էր դնում այդ նպատակին հասնելու համար:

Այդ ժամանակները Պարսից և Հոնաց մէջ պատերազմ կար. մոգերը Յագկերտին խորհուրդ տուին, որ Հայոց իշխաններին և նախարարներին իրանց զօրքով օգնութեան հրաւիրէ և յաղթութիւնից լետոյ ստիպէ նոցա, որ արեգակին երկրպագութիւն տան: Ուստի Յագկերտը 443 թուին հրովարտակ ուղարկեց իւր հպատակ քրիստոնեաներին, այն է Հայերին, Վրացիներին, Աղուաններին և ուրիշ ազգերին, որ շտապեն օգնութիւն գալ: Եւ որպէս զի Հայերը ոչինչ չը կասկածեն՝ Վասակ նախարարին մարզպանութիւն տուեց, իսկ Վարդանին ընդհանուր սպարապետ կարգեց Հայոց աշխարհին:

Այդ պատերազմի ընթացքում Յագկերտը շարունակ մտածում էր որսալ քրիստոնեայ նախարարներին, իշխաններին և բոլոր մեծամեծներին, երբեմն սիրով, երբեմն սպառնալիքներով և երբեմն արհամարհելով քրիստոնէութիւնը և կրակապաշտութիւնը գովելով. քրիստոնեաները 'ի հարկէ զայրանում էին նորա դէմ, բայց ոչինչ չէին կարողանում ասել: Երբ Յագկերտը Հոնաց յաղթեց, հրամայեց որ այնուհետեւ բռնութեամբ տարածեն կրակապաշտութիւնը և վերջ տան քրիստոնէութեան. իսկ ուրիշներ որ կը համարձակէին ընդդիմանալ՝ բանտարկել և մահուան պատիժ տալ և նոցա ունեցած-չունեցածը արքունի սեպհականութիւն դարձնել:

Սակայն Յագկերտը այս միջոցներով չը կարողացաւ հասնել իւր նպատակին, որովհետեւ Յիսուսի անուան հաւատացողները աւելի լաւ էին համարում ամեն տեսակ պատիժներ կրել, քան թէ սուրբ Աւետարանի մի խօսքը եղծել: Յետոյ նա ուղարկեց Հայոց աշխարհը իւր հաւատարիմ ծառաներից մէկին, որի անունը Գենշապուհ էր, որ զանազան խստութիւններով սկսաւ նեղել ժողովրդին, որպէս զի գուցէ այդպիսով ստիպուեն իրանց կրօնը ընդունել. սակայն այդպիսով էլ չհասաւ իւր նպատակին:

2. Երբ որ Յագկերտը տեսաւ, որ այս ամենը անելով չէ կարողանում Հայերին յաղթել, իբրև վերջին գէնք իւր չար մտադրութիւնը իրագործելու՝ հրամայեց մոգերին և մոգպետներին, որ պարսից կրօնի օրէնքները առանձին հրովարտակով յայտնեն Հայերին: Այս թղթի

մէջ պատուիրում էր որ կամ պատասխանեն իւր զրած-
ներին և կամ շուտով ներկայանան իրան:

Հայոց Յովսէփ կաթողիկոսը՝ եպիսկոպոսների և
իշխանների հետ ժողով կազմելով Արտաշատ քաղաքում՝
մի առ մի հերքեց պարսից կրօնի օրէնքները, մէջը
յայտնելով, որ պատրաստ են իրանց կրօնի համար ամեն
տեսակ տանջանք, նեղութիւն և մահ յանձն առնել: Երբ
այս պատասխանը կարդացին Յազկերտի առաջ՝ շատերը
ծածուկ գովում էին և զարմանում էին հայերի համար-
ձակութեան վերայ: Իսկ թագաւորը սաստիկ զայրացած՝
Հայոց մեծամեծներին և նախարարներին կանչեց արքունի
դուռը:

Ձատկի աւագ շաբաթ օրը 450 թուին նոքա հա-
սան Պարսից թագաւորի դուռը և ներկայացան թագա-
ւորին, որը տեսնելով թէ նոքա չեն ուրանում իրանց
հաւատը, շատ բարկացաւ և երեք չորս անգամ կրկնում
էր և ասում.

«Ձեզ ամենքիդ էլ, որ այստեղ էք, չարաչար կա-
պանքներով դժուարանցանքի տեղերով կաքսորեմ Սա-
գաստան, այնպէս որ ձեզանից շատերը ճանապարհին շողից
կը մեռնեն, մնացածներն էլ կընկնեն ամուր բերդերի ու
անել բանտերի մէջ. ձեր աշխարհն էլ անթիւ զօրք կողար-
կեմ փղերի հետ, ձեր կանանցն ու որդւոց աքսորել կը տամ
Խուժաստան, եկեղեցիները, որ վկայարան էք անուանում,
կը քանդեմ, կը փլցնեմ ու կ'ոչնչացնեմ. և եթէ մէկը կըն-
դիմանայ՝ գազանների կոխան լինելով անողորմ կը մեռնի»:

Թագաւորը հրամայեց խիստ հսկողութեան տակ
պահել նոցա:

3. Մինչդեռ նախարարները տարակուսութեան մէջ
էին՝ թագաւորի ծառաներից մէկը, որ ծածուկ քրիս-
տոնեայ էր, խորհուրդ տուեց նոցա, որ երեսանց կա-
ռարեն թագաւորի պատուէրը և այդպիսով թէ իրանց
և թէ հայրենիքը նեղութիւններից ազատեն: Այս
խորհուրդը ընդունեցին ամենքը և միաբան ձեռքերը
դրին ս. Աւետարանի վերայ և երդուեցին առ ժամանակ
ուրացած ձեռնալ հայրենիքի և հաւատի փրկութեան
համար: Թագաւորը երբ լսեց նախարարների այս վճիռը՝
շատ ուրախացաւ և մեծ պարգևներով ու բազմաթիւ
զօրքերի և եօթն հարիւրի չափ մոգերի հետ յետ դարձեց
նոցա Հայաստան, պատուիրելով, որ շուտով վերջացնեն
քրիստոնէութիւնը և կրակապաշտութիւնը հաստատեն:

Երբ այս լուրը հասաւ Հայաստան, տակն ու վրայ
եղաւ ամբողջ աշխարհը. Հայերը յանդիմանեցին նախա-
րարների հաւատուրացութիւնը. այդ միջոցին բանակի
մէջ եղած քահանաները դեսպան ուղարկեցին եպիսկո-
պոսների ժողովին և յայտնեցին ամեն բան: Իսկոյն ա-
մեն կողմերից բազմաթիւ կամաւոր զօրքեր հաւաքուեցան
վաթսուն հազարի չափ, Քրիստոսի սուրբ հաւատը
պաշտպանելու համար: Ուխտեցին որ եղբայրը եղբօր,
հայրը որդուն, որդին հօրը, կինը ամուսնուն և ծառան
տիրոջը չը խնայի և Աստուծոյ օրէնքը թագաւորէ ա-
մենի սրտում: Այս ուխտը հաստատելուց յետոյ ամենքը
գինուած պատրաստ էին, երբ պարսից և առ երեսս
ուրացած Հայոց խումբը մօզերի հետ հասաւ Ծաղկոտն
գաւառի Անգղ գիւղաքաղաքը և այնտեղ բանակ դրին.
և երբ մոգպետը ուզում էր եկեղեցու դռները քանդել՝
ժողովուրդը Ղևոնդ երէցի առաջնորդութեամբ յարձա-

կուեցան մոգերի ու մոգպետների վերայ և ջարդ տալով փախցրին նոցա:

4. Մոգպետը տեսնելով Հայոց հաւատի հաստատութիւնը՝ համոզուեցաւ որ անհնար է մոգութիւնը տարածել նոցա մէջ, խորհրդակցեց Վասակի հետ, որի խորհրդով և զանազան խորամանկ միջոցներով կրակապաշտութիւնը սկսաւ բուն դնել մի քանի տեղերում: Վասակը զաղտնի մոգական կրօնն էր պաշտում, իսկ յայտնի խաբուս էր Հայերին, նա Յազկերտից աւելի իւր չոր խորհրդակիցներով մեծ վնաս հասցրեց Հայաստանին:

Երբ Վարդան Մամիկոնեանը տեսաւ Վասակի ուրացութիւնը՝ Ազգի մեծամեծների հետ ժողով կազմեց ճահապիվան քաղաքում, ուր բոլորն էլ միաբերան ուխտեցին հաւատարիմ մնալ Քրիստոսի հաւատին և ձեռքերը ուրբ Աւետարանի վերայ դնելով և համբուրելով Այն, որոշեցին պատերազմել հաւատի համար:

Մի քանի ժամանակից լետոյ Յազկերտը Միհրներսէս հազարապետին մեծ զօրքով և բազմաթիւ փղերի հետ ուղարկեց Հայաստան:

Զատկի տօնի օրերին Հայերը լսեցին Պարսից այս պատրաստութիւնները և ամենքին սարսափը տիրեց. առանց ժամանակ կորցնելու իսկոյն բոլոր նախարարները վաթսուռն և վեց հազար զօրքերով հաւաքուեցան Արտաշատ. և որովհետեւ թշնամիները բանակ էին դրել Արտազաւառի Աւարայր դաշտի մէջ Տղմուտ գետի ափին, այդ պատճառով Հայոց զօրախումբն էլ բանակեցաւ այնտեղ:

Վարդանը զօրքը կարգի դնելուց լետոյ՝ խրախուսեց և քաջալերեց նախարարներին և զօրքերին. որից լետոյ պատերազմի նախընթաց երեկոյին Ղևոնդ երէցը մի ազդու ճառով զինեց ամենքին սննդիւ պատերազմելու. այդ գիշերը նոքա, ովքեր մկրտուած չէին՝ մկրտուեցան. սեղան կազմուեցաւ, կատարուեցաւ ս. Պատարագի խորհուրդը և Հոգեգալստեան եօթներորդ օրը ամենքը հաղորդուեցան և այդպիսով պատրաստուեցան հաւատի պատերազմին:

5. 451 թուին յունիսի 2-ին սկսուեցաւ պատերազմը. յաղթութիւնը Հայոց կողմն էր. քաջ Վարդանը առիւծի նման աջ ու ձախ զլորում էր պարսիկներին. բայց լանկարծ մի քանի հարուած ստանալով նահատակուեցաւ և երեկոյեան դէմ վերջացաւ պատերազմը: Հայերի կողմից ընկան 1036 հոգի, իսկ Պարսից կողմից ընկան 3544 հոգի:

Վարդանանց քաջ նահատակների զլիաւորներն էին, քաջ Վարդանը, կորովի Խորէնը, արի Արտակը, զարմանալի Տաճատը, իմաստուն Հմայետիկը, հրաշակերտ Ներսէսը, մանուկ Վահանը, արդար Արսէնը, և լաւաջադէմ Գարեգինը:

Պատերազմից լետոյ հայերը մօրացան բերդերը. թէպէտ պարսիկների կողմից էլի փորձեր եղան Հայերի մէջ կրակապաշտութիւն տարածելու, բայց անօգուտ անցան. վերջ ի վերջոյ Հայերը ազատութեամբ սկսան պաշտել իրանց կրօնը:

Վասակը իւր գործած չարութիւնների պատիժը
ստացաւ. նորան մատնեցին զանազան պատիժների և
վերջապէս բանտում որդնալից մեռաւ:

Սուրբ Վարդանան ց տօնը Հայոց եկեղեցին
կատարում է միշտ բուն բարեկենդանի հինգշաբթի օրը:

282

0026372

283

2013

~~688~~
685